

کاریز درون

تألیف کتابی با عنوان «تفکر و پژوهش» نشان دهنده اهمیت است که آموزش و پرورش برای تربیت دانش‌آموزان پژوهشگر و متفکر قائل است. بیش از این هم در جشنواره‌هایی مانند جشنواره خوارزمی، جشنواره جابربن حیان و امثال آن‌ها دغدغه‌ای را که آموزش و پرورش کشور در این باره دارد، می‌شد دید. قطعاً انتظار هم نمی‌رود که در کوتاه مدت به نتیجه‌ای درخور برسیم. بعضی عوامل درونی و بیرونی نیز باید دست به دست هم دهند تا این امر مهم حاصل شود؛ در این نوشته کوتاه به سه نکته اشاره می‌کنیم:

والدین باید بدانند که قرار است فرزندان آن‌ها پژوهشگر شوند و پژوهش انجام دهند نه پدر و مادر. رویه‌ای که بعضی از والدین در تربیت فرزندان‌شان در پیش گرفته‌اند، محل تربیت فرزندان آن‌هاست. من گاهی که این مثنی و روش را در تربیت بعضی فرزندان می‌بینم، به یاد این حکایت می‌افتم: می‌گویند ساکنان قلعه‌ای آب آشامیدنی خود را از قناتی درون قلعه، تأمین می‌کردند. آب آن قنات چندان گوارا و مطبوع نبود؛ در حالی که رودی سرشار از آبی زلال و شیرین، از کنار قلعه می‌گذشت. بیرونیان مانده بودند که چرا ساکنان قلعه مسیری از رودخانه را به سمت قلعه باز نمی‌کنند و از آب شیرین رود بهره نمی‌برند و به آب قنات - که محدود و تنگ است - بسنده کرده‌اند. حکیمی که این سخن را شنید گفت که خرد قلعه‌نشینان حاکی از تدبیر درست ایشان است. اگر چه آب رودخانه بهتر از آب قنات است، اگر دشمن حمله کند، آب رودخانه را قطع می‌کنند و ساکنان قلعه از آب محروم و تسلیم می‌شوند. ولی اگر به آب کاریز و قنات خود بسنده کنند، می‌توانند با مایه خویشتن در مقابل دشمن مقاومت کنند. چشمه‌ای اندر درون خانه‌ای

به ز رودی کان نه در کاشانه‌ای

حال قصه بعضی از والدین است که به حسب مهر و محبت پدری و مادری، در پژوهش‌های دانش‌آموزی، به جای بچه‌ها جست‌وجو می‌کنند، مطالب را آماده می‌کنند یا آزمایشی را انجام می‌دهند و لذت کشف را از فرزندان‌شان دریغ می‌کنند.

کاریز درون جان تو می‌باید

کز عاریه‌ها تو را دری نگشاید^۱

به نظر می‌رسد باید از پشتیبانی بچه‌ها دست برداریم و اجازه دهیم آن‌ها خود از توان خویش بهره‌مند شوند.

۲ کار پژوهش مستلزم آن است که فرد بتواند اطلاعات لازم را فراهم آورد و آن‌ها را تحلیل و ترکیب کند. این کار به منابع و مراجع نیاز دارد. بنابراین، باید قلب مدرسه را کتابخانه قرار داد و برای رونق کتابخانه هم شیوه آموزشی را به گونه‌ای انتخاب کرد که دانش‌آموزان روانه کتابخانه شوند. پژوهش بدون کتابخانه معنا ندارد؛ اعم از اینکه کتابخانه مجازی باشد یا حقیقی. قلب همه مراکز پژوهشی، کتابخانه است که علاوه بر وجود کتاب و منابع دیداری، شنیداری، در آنجا کتابداری متخصص به راهنمایی مراجعان می‌پردازد. به نظر نمی‌رسد آموزش و پرورش کشور بدون کتابخانه خوب و مجهز بتواند این انتظار را از دانش‌آموزان داشته باشد که محقق و جست‌وجوگر بار بیایند.

۳ محقق خوب نویسنده خوب هم هست. کسی که نتواند مسئله خود را به صورت مکتوب بیان کند و مشاهدات خویش را مستند نماید، در ارائه ایده تازه ناتوان است. بنابراین، باید در درس‌هایی مانند پژوهش و تفکر دانش‌آموزان را به سمت نگارش تجربه‌های زیسته خود سوق داد. می‌توان از توصیف‌های ساده شروع کرد و سپس در مراحل عالی، به سمت مقایسه و ارزشیابی رفت. مبدأ نوشتن بهتر است توصیف تجربه‌های بچه‌ها باشد. نوشتن نوعی فکر کردن است و ما با آموزش نگارش، مجال تفکر را برای بچه‌ها فراهم می‌آوریم. لذا باید به طرق مختلف این مهارت را در دانش‌آموزان تقویت کرد. تغییر شیوه ارزشیابی بی‌شک در این امر تأثیرگذار است. در صورتی که دانش‌آموزان همیشه با سؤالات چندگزینه‌ای در ارزشیابی مواجه باشند، فرصت تمرین و آموختن نویسندگی را از دست می‌دهند. باید سؤالات ارزشیابی را به سمت توصیف، تحلیل، مقایسه و ترکیب ایده‌ها پیش برد تا تغییر قالب ارزشیابی، توان نگارش دانش‌آموزان را هم تقویت کند. اخیراً در سائیتی دیدم که دانش‌آموزی، به عنوان یک روش خوب در مطالعه کتاب پژوهش و تفکر پیشنهاد داده بود:

«من برای یاد گرفتن درس «تفکر و پژوهش» ابتدا با دقت کامل به گفته‌های معلم خود گوش می‌دهم. سپس، گفته‌های او را برای خود بازگو می‌کنم و از آن‌ها سؤال طرح می‌کنم. بعد به سراغ کتاب درسی می‌روم و سؤال‌های کتاب درسی را می‌بینم تا درک بیشتری نسبت به موضوع درس داشته باشم. من سعی می‌کنم با حل سؤال‌ها و تست‌های مربوط به درس، سطح علمی خود را بالا ببرم.»

به نظر می‌رسد این روش پیشنهادی که احتمالاً معلمان آن را تأیید کرده و سایت مذکور هم آن را در زمره روش‌های پیشنهادی قرار داده است، راه به جایی نمی‌برد و تأکید بر بازگویی صرف، محدود شدن به کتاب درسی و پاسخ به سؤال‌های چندگزینه‌ای از روح تحقیق به دور است. در این باره باید بیشتر تأمل کرد و روح تحقیق و آموزش و ارزشیابی را به هم نزدیک ساخت.

* پی‌نوشت

۱. سنایی